

T. KARJAHÄRM, S. KIVIMÄE

MAAOMAVALITSUSKÜSIMUS EESTI ÜHISKONDLIKUS LIIKUMISES KODANLIK-DEMOKRAATLIKE REVOLUTSIOONIDE AJAJÄRGUL

Esitanud K. Siilivask

20. sajandi algul püsis endiselt päevakorras üks Vene impeeriumi paljust lahendamata probleemidest — Balti küsimus. Kui jätta rahvusvaheline aspekt kõrvale, siis oli selle küsimuse tuumaks Balti erikord, mille selgroo moodustas aadlikorporatsioonide ülevõimu kindlustav seisuslik maaomavalitsussüsteem. Maaomavalitsuse ümber Eestis ja Lätis imperialismiajajärgul toimunud võitluse puhul on tegemist mitteproletaarse ühiskondliku liikumise sõlmküsimusega, mille fookuses pörkasid kokku reformi nõudva kodanlik-rahvusliku opositsiooni ja maaomavalitsuse ülevõimu säilitada püüdva baltisaksa ülemkihi põhilised huvid. Selle lähem uurimine aitab selgitada rahvuskodanluse poliitilist platvormi, heidab valgust tema vahekordadele baltisaksa aadli ja tsaarivalitsusega. Järgnevas on püütud ülevaatlikult jälgida maaomavalitsusreformi ümber toimunud võitluse põhietappe Eestis sajandivahetusest kuni Veebruarirevolutsioonini. Vaatluse alla on võetud reformiprojektides kajastunud omavalitsussüsteemi struktuur, omavalitsusasutuste valimise kord ja mõnevõrra ka õigus-pädevus.

Maaomavalitsusreformi küsimuse tõstatas 19. sajandi 60-ndail aastail alanud rahvuslik liikumine. 1870-ndate aastate lõpul nõudis C. R. Jakobson «Sakalas» talupojaseisusele mõisnikega võrdseid õigusi, võrdõiglikku esindatust maapäeval. Aastail 1880—1882 taotles «Sakala» omavalitsusasutuste moodustamist Balti kubermangudes Vene semstvo eeskujul. See Balti erikorda eitav rahvuspoliitiline nõudmine oli tolleaegseid olusid ja võimalusi arvestades demokraatlik ning väljendas rahvuseks kujuneva eesti rahva antifeodaalseid püüdlusi.¹

Eesti ühiskondliku liikumise uus tõus 20. sajandi algul tõi maaomavalitsusreformi taas teravalt päevakorda. Ent nüüd olid ühiskondlikud olud, ühiskonna klassi- ja poliitiline struktuur ärkamisajaga võrreldes põhjalikult muutunud, mistõttu muutus ka omavalitsusküsimuse asetus. Vabadusliikumise etteotsa asunud revolutsioonilisel proletariaadil polnud see (nagu Balti küsimus tervikuna) enam mingi omaette probleem, vaid osa revolutsiooni üldküsimusest, mille lahendus seostus kodanlik-demokraatliku rahvarevolutsiooni võiduga. Eesti liberaalse kodanluse revolutsioonilist võitlust eitavas reformipoliitikas aga hõivas maaomavalitsusküsimus esimese Vene revolutsiooni eelaastail keskse koha. Sel ajal konsolideerus ja elavnes kodanlik-rahvuslik opositsioon, teravnesid majandus-

¹ Vt. Kruus, H. C. R. Jakobson rahva feodalismivastases võitluses. — Rmt.: Kruus, H. Eesti ajaloost XIX sajandi teisel poolel. 60—80-ndad aastad. Lühiaurimusi. Tallinn, 1957, lk. 288; Jansen, E. C. R. Jakobsoni «Sakala». Tallinn, 1971, lk. 208 jj.

likult tugevnenud eesti kodanluse ja baltisaksa aadli vahekorrad. Juhtivates kodanlikes ajalehtedes «Postimees» ja «Teataja» sai Balti maaomavalitsus ägedate rünnakute objektiks. Põllumajandusliku tööduse tarvete arutamiseks 1902. aastal kokkukutsutud erinõupidamisel nõudsid eesti ja läti kodanluse esindajad maapäeva muutmist kõigi seisuste esinduseks võrdsetel alustel.² Vastuseks andsid mõisnikud balti rahvuskodanlusele mõista, et nad viimaseid maapäevale ei luba. Paremal juhul pidas aadel võimalikuks talupoegade osavõttu maaomavalitsusest «alama administratiivüksuse» tasemel, nagu seda nägi ette Liivimaa rüütelkonna 1886. aastal esitatud projekt.³ Üpris iseloomulik tsaaribürokraatia kohalikele kõrgeimatele esindajatele oli Liivimaa kuberner M. Paškov seisukohavõtt, kes üldsõnaliselt pidas maaomavalitsusreformi küll vajalikuks, kuid ei soovitanud väikemaaomanikke kaasa tõmmata, sest «nende mõju omavalitsuses võrduks nulliga».⁴ Viimase argumendi oli Paškov üle võtnud ühelt oma eelkäijalt, M. Zinovjevilt, kes väitis, et talupoegade «silmaring ei ulatu kihelkonnast kaugemale» ja «kogu kubermangu puudutavais asjus suudavad nad vaevalt öelda asjatundlikku sõna».⁵ Nähtavasti pidas Paškov silmas bürokraatliku semstvo sisseseadmist eesti ja läti talurahva omavalitsusõigusi laiendamata, nagu seda oli 1887. aastal taotlenud V. v. Plehve juhtimisel töötanud erinõupidamine.

1905.—1907. aasta revolutsiooni esimene, tõusuaasta vallandas eesti kodanluse enneolematu aktiivsuse reformide nõudmisel. Tallinna eesti kodanluse juht K. Päts keelitas aadlit kodanlusega koostööle ja tegi ettepaneku pidada koos nõu maaomavalitsusreformi üle.⁶ «Mõisnikud peavad näitama, et nad tõeste väikepõllumeestega ühisele tööd tahavad teha,» kirjutas Päts «Teatajas».⁷ Samalaadsele seisukohale asus Tartu eesti kodanluse häälekandja «Postimees».⁸ Ühtlasi püüti mõisnikke veenda, et maaomavalitsusreform on rahva rahustamise ja revolutsiooni tõkestamise abinõuna mõõdapääsmatult vajalik.

Alanud revolutsiooni tõttu otsustasid rüütelkonnad ilmutada «seadusandlikku initsiatiivi» ja esitasid 1905. aasta suvel siseministrile omavalitsusreformi projekti, mille kohaselt pidi loodama uued institutsioonid ringkonnapäev (*Bezirkstag*) ja kubermangupäev (*Provinzialtag*) kaubandus-tööstuskodanluse, väikemaaomanike ja rentnike esindajate osavõtul.⁹ E. v. Dellingshausen kirjutas oma mälestustes, et rüütelkonnad

² Vt. Karjahärm, T. 1902. aasta erinõupidamine ja eesti kodanluse poliitiline programm esimese Vene revolutsiooni ajal. — ENSV TA Toim. Ühisk., 1974, nr. 1, lk. 36—47.

³ Projekt nägi ette moodustada kohalike majandusküsimuste arutamiseks kihelkonna ja maakonna tasemel kõikseisuslikud institutsioonid, kus väikemaaomanikel ja rentnikel, samuti maal asuvate töõndusettevõtete omanikel oleks suurmaaomanikega pariteetne esindatus (Tobien, Al. v. Die livländische Ritterschaft in ihrem Verhältnis zum Zarismus und russischen Nationalismus. Bd. I. Riga, 1925, lk. 412—415).

⁴ NSV Liidu Riiklik Ajaloo Keskarhiiv (= NSVL RAKA), f. 1233, nim. 1, 1903. a., s. 236, l. 208, 209.

⁵ 1885. aastal pooldas Zinovjev semstvo sisseseadmist Liivimaal, hiljem aga seadis Balti «täiuslikuma» omavalitsus sisekubermangude semstvotele eeskujuks. Zinovjev leidis, et põhialuselt hea omavalitsus reorganiseerimist ei vaja. Ta pani ette kärpida luteri usu kiriku liiga suurt mõju omavalitsuses, kaotada mõisamaa privileegid ja kehtestada uus maahindamiskord. Zinovjev toetas ka Liivimaa rüütelkonna 1886. aastal esitatud projekti (Зиновьев М. А. Опыт исследования земского устройства Лифляндской губернии. — Rmt.: Труды покойного Лифляндского губернатора М. А. Зиновьева. Рига, 1906, lk. 1—112).

⁶ Teataja, 1905, 12. märts, 1. apr.

⁷ Teataja, 1905, 18. märts.

⁸ Postimees, 1905, 25. märts, 23. mai.

⁹ Vt. Karjahärm, T. Reformide küsimus Eestis 1905. aastal. — Rmt.: Revolutsioonist revolutsioonini 1905—1940. Tallinn, 1975, lk. 39—41.

otsustasid niisuguse enesepiirangu kasuks ilma valitsusepoolse surveta, sest nad tunnistasid selle abinõu lõpulejõudnud agraararengu loogiliseks järjeks.¹⁰

Kuigi põhimõtteline järeleandmine Balti rahvuskodanlusele, oli aadli «enesepiirang» üpris piiratud. Senise maapäeva kompetentsist pidid uue maaomavalitsuse pädevusse minema kommunaalmajanduse valitsemise küsimused, mis olid seotud omavalitsusmaksude ja naturaalkoormistega. Projekti arutamisel maapäeval kriipsutati alla, et rüütelkonna maapäev püsib edasi ja säilitab muus osas oma senised seisuslikud õigused. Eestimaa rüütelkond käsitas reformi kui senise maapäeva kompetentsi piiramist, kusjuures «rüütelkonna korporatsiooni põhiseadus ja õigused jäävad puutumata».¹¹ Uus omavalitsussüsteem pidi funktsioneerima senise seisusliku omavalitsuse mudeli järgi ja erinevalt Vene semstvistevima täielikku iseseisvust oma õiguspädevuse piires. Kavandatud omavalitsusasutustes kindlustas rüütelkondade projekt kolmekuuralise varandustsensusliku valimissüsteemi abil baltisaksa mõisnike (I kuuria) ja kaubandus-tööstuskodanluse (II kuuria) blokile enamuse väikemaomanike ja rentnike (III kuuria) ees, kuigi suur- ja väikemaomanikel oli võrdne esindus. Eestimaa rüütelkonna 1905. aasta juunimaapäeval öeldi otse välja, et vahepealne (II) kuuria on suur- ja väikeomanike pariteedi korral vajalik baltisakslaste majoriteedi tagamiseks ning et aadel aktsepteerib vaid sellist valimissüsteemi, mis garanteerib väikeomanike vähemuse jäämise. Et Eestimaa mõisnikud kahtlesid, kas rüütelkondade ühisprojekt seda ülesannet ikka täidab, jäeti kuuriate arv juunimaapäeval lahtiseks.¹² Eesti kodanlikud ringkonnad, kes olid algul mõisnike initsiatiivi lootusrikkalt heaks kiitnud, lükkasid projekti avalikuks tulles selle tagasi ja nõudsid kodanluse esindajate kutsumist reformiettepanekuid välja töötama.¹³

1905. aasta juunis avaldas «Teataja» ulatusliku reformiprogrammi, mis pidi olema eeskujuks Ministrite Nõukogule esitatavate petitsioonide koostamisel. Maaomavalitsuse osas nägi «Teataja» tüüpetsiooni ette maapäeva muutmist omavalitsuse keskasutuseks, kellel on õigus esitada seadusandlikke ettepanekuid kohalikes küsimusis. Maapäeva saadikud, samuti linnavolinikud ja kihelkonnakonvendi liikmed pidi valitama üldistel, üheaolistel ja otsestel valimistel salajase hääletamise teel. Maaomavalitsuse alama üksusena märgiti kõikseisuslikku valda, mille võimkonda pidid kuuluma rahvaharidus, teed, avalik hoolekanne, laenu- ja politsei. Nähti ette Eestimaa ja Liivimaa Eesti osa ühendamine ning eesti keele kasutuselevõtmise asjaajamiskeelena omavalitsuses ja kohalikes valitsusasutustes.¹⁴ «Postimehe» tüüpärgukiri nõudis omavalitsusest osavõtu võimaldamist «kõigile elanikkonna liikidele».¹⁵ Samalaadsed seisukohad lülitati 1905. aasta novembris Tartus loodud eesti kodanluse esimese poliitilise partei Eesti Rahvameelse Eduerakonna programmi.¹⁶

¹⁰ Dellingshausen, Ed. v. Im Dienste der Heimat! Stuttgart, 1930, lk. 109.

¹¹ Eesti NSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv (= ENSV RAKA), f 854, nim. 1, s. 77, l. 19. Vt. ka Pistohtkors, G. v. Ritterschaftliche Reformpolitik zwischen Russifizierung und Revolution. Historische Studien zum Problem der politischen Selbsteinschätzung der deutschen Oberschicht in den Ostseeprovinzen Rußlands im Krisenjahr 1905. Göttingen, 1978, lk. 173–174.

¹² Vt. ENSV RAKA, f. 854, nim. 1, s. 77, l. 11–16. Mõisnikud kartsid, et II kuurias võivad eestlased väikeettevõtjate toel enamuse saada. Sellisel juhul kavatseti välja pakkuda kahekuuraline valimissüsteem.

¹³ Teataja, 1905, 16.–23. juuni; Postimees, 1905, 23. juuni.

¹⁴ Teataja, 1905, 25. juuni.

¹⁵ Postimees, 1905, 20. apr.

¹⁶ Maaomavalitsuse pädevusse pidid kuuluma rahvaharidus, kohus, politsei, kohalikud maksud, tervishoid, avalik hoolekanne, kohalikud teed, postikorraldus, laenu- ja krediidi-asjandus, kohaliku majanduse edendamine ühistegevuse alusel (Postimees, 1905, 21. nov.). Vt. ka Karjahärm, T. Reformide küsimus Eestis 1905. aastal, lk. 29 jj.

Tulemusteta lõppesid eesti kodanluse juhtide ja mõnede aadli liberaalse tiiva tegelaste läbirääkimised, mis taotlesid maaomavalitsuse küsimuses kompromissi.¹⁷

Revolutsiooni haripunktil, 1905. aasta lõpul, ilmus eesti kodanluse programmi uus element — autonoomia. Niisuguse nõudmise esitamiseks andis inspiratsiooni kadettide partei asutamiskongressil 1905. aasta oktoobris vastuvõetud partei programm, mis lubas Poolale autonoomiat ja oma seimi ning Soomele konstitutsiooni taastamist täies ulatuses ja vähemalt sõnadeski tunnistas Venemaa rahvaste kultuurilise enesemääramise õigust.¹⁸ Eduerakond deklareeris, et ta nõuab Baltimaadele laialdast autonoomiat samadel alustel, nagu lubavad kadetid Poolale.¹⁹ Siiski pidasid eesti kodanluse juhid sel ajal silmas piiratud autonoomiat: Eduerakonna programm (nagu «Teataja» tüüppetitsiooni) nägi ette seadusandlusõiguse taastamise asemel omavalitsust, seega oli kitsam kui kadettide programm Poola ja Soome osas. K. Päts, kes nõudis Eestile omavalitsust Soome eeskujul, pidas samuti vajalikuks toonitada, et ta mõtleb seda kitsamalt kui Soomes.²⁰ Omavalitsusele seadusandlusõiguse nõudmine ilmus Eduerakonna programmi 1906. aastal II Riigiduuma valimise kampaania ajal. «Postimees» kirjutas sellega seoses, et Eduerakonna eesmärk on «omaseaduslik autonoomia» ja «rahvusliku enesemääramise õiguse» kättevõitmine, ent tõstis esiplaanile kultuurilise enesemääramise õiguse.²¹ Eduerakonna 1907. aastal kinnitatud põhikirjas tunnistati kultuurilise enesemääramise õigus eesti rahva igakülgse edenemise aluseks.²² Eesti kodanluse laiemaid klassihuve silmas pidavat autonoomiaotlust on tõlgendatud kui kitsalt eesti intellektuaalse eliidi (intelligentsi) püüdlusi vastu seista venestamisele.²³

1906. aastal avaldas Päts «Koidus» pikema artikli «Kohaliku omavalitsuse uuenduse põhjusjooned», milles ta nõudis kohaliku omavalitsuse vabastamist keskvalitsuse eestkoste alt.²⁴ See artikkel ajendas H. Pöögelmanni sõna võtma ajalehe «Sõnumed» veergudel. Pöögelmann küsis: «Kes see vabastaja peaks olema?» ning jätkas: «Kui meie aga mõtleme, mis sugustel alustel meie praegused omavalitsused, nimelt maaomavalitsused tuginevad, siis on küll igapähe selge, et meie k o d u s t tegevust paremate omavalitsuste vormide kättesaamiseks liig vähe on, et meie oma jõu eestkätt üleriigilise uuendusevooluga peame ühendama — nende aluste muutmiseks, mille peal meie praegune omavalitsus põhjeneb.»²⁵

¹⁷ 1905. aasta sügisel kohtusid Tallinna eesti kodanluse juhid (J. Poska, K. Päts, J. Teemant, G. E. Luiga, M. Pung, hiljem ka M. Martna) E. v. Stackelbergi initsiatiivil korduvalt rüütelkonna ja baltisaksa linnakodanluse esindajatega ning nõudsid üldist, ühetaolist, otsest ja salajast valimiskorda maaomavalitsusasutuste valimisel. Rüütelkonna esindajad pidasid eesti kodanluse nõudmisi liiga radikaalseiks ja seetõttu vastuvõetamatuiks (Stackelberg, E. v. Ein Leben im baltischen Kampf. Rückschau auf Erstrebtes, Verloren und Gewonnenes, München, 1927, lk. 122—124). 23. okt. toimus V. v. Stackelbergi algatusel Tartu eesti kodanluse juhtide (J. Tõnisson, H. Koppel, V. Reimann) kohtumine Liivimaa rüütelkonna ja Tartu saksa kodanluse esindajatega; viimastele esitati samad mõisnikele vastuvõetamatud nõudmised mis Tallinnas (Pistohlkors, G. v. Stackelberg und Tõnisson: eine deutsch-estnische Gesprächssituation vor 70 Jahren. — Jahrbuch des baltischen Deutschtums 1977. XXIV. Lüneburg, 1976, lk. 65—75).

¹⁸ Полный сборник платформ всех русских политических партий. Изд. II. Спб., 1906, lk. 61—62.

¹⁹ Postimees, 1905, 8. nov.

²⁰ Teataja, 1905, 1. nov.

²¹ Postimees, 1906, 16. det.; 1907, 23. jaan.

²² ENSV RAKA, f. 44, nim. 1, s. 5, l. 13.

²³ Vt. R a u n, T. U. National elites and russification in the Baltic provinces of the Russian Empire, 1861—1914: the case of the Estonians. — Russian and Slavic History, 1977, lk. 123—147.

²⁴ Koit, 1906, 6. okt.

²⁵ Pöögelmann, H. Valitud teosed. 1. kd. (1895—1917). Tallinn, 1974, lk. 233—235.

Eriti suuri lootusi oma reformipoliitikas aetas eesti kodanlus riigiduumadele. Kodanluse duumataktikat määratledes juhtis K. Päts duumasaadikute tähelepanu vajadusele töötada välja kindel omavalitsuskava ja osata «niisuguseid erakondasid oma poole võita, kes meile laiemat omavalitsust ja oma seadusandlist kogu valmis oleksid lubama».²⁶ Kuid lootused duumadele ei õigustanud end. Lühikest aega koos olnud I ja II duumas oli kesksel kohal agraarküsimus, teised küsimused jäid tagaplaanile. J. Tõnisson oma kõnes duuma istungil 30. mail 1906 seostas küll agraarküsimuse lahendamise Eestile autonoomia nõudmisega, kuid sel väljaastumisel polnud probleemi nimetamisest rohkem tähtsust. Peatselt luhtusid autonoomistide lootused saada kadettidelt toetust oma rahvuslikele nõudmistele, sest revolutsiooni taandudes kaldusid kadetid järk-järgult paremale ka rahvusküsimuses.²⁷ Ja kuigi eesti duumasaadikud kadettidega ka edaspidi blokeerusid, nentis J. Tõnisson kibedusega, et kadetid polnud I duumas «küllalt soojad väikerahvaste iseolemise suhtes».²⁸

Eesti kodanluse maaomavalitsusplatvormi konkretiseeris 30 duumaliikme poolt 13. aprillil 1907 II duumale esitatud agraarprojekt «Eestimaa kubermangu maakorralduse põhialused».²⁹ Selle mahuka seaduseelnõu juhtideeks oli agraarreformi seostamine eelnevalt teostatud maaomavalitsusreformiga, mis oli vastupidine mõisnike käsitada agraarküsimust omavalitsusküsimusest lahus. Projektis on öeldud: «Kohaliku agraarpoliitika suunamine, maa valitsemine ja agraarsuhete reguleerimine, samuti seadusandlik initsiatiiv maakorralduse osas kuulub demokraatlikul alusel valitud kubermanguomavalitsuse kompetentsi.»³⁰ Järgnevalt sätestati maaküsimusega tegelevate omavalitsusasutuste struktuur ja võimkond. Kubermanguomavalitsuse ja selle alamate üksuste juurde pidi loodama agraarkomisjonid.³¹ Väärrib tähelepanu, et maaomavalitsusele anti õigus väljaostu teel sundvõorandada 300 tiinu ületavat mõisniku maaomandit juhl, kui mõisnik seda 9 aasta vältel ei müü ega anna põlisele (pärilikule) rendile. Nimetatud projekti erinevus trudovike ja kadettide projektidest seisneb eramaade võorandamise ulatuses. Trudovikud, kes lähtusid mõisamaavalduse likvideerimise vajadusest, arvasid «üldrahvalikku maafondi» kogu «töönormi» ületava maa. Kadettide «38 projekti» järgi kuulusid võorandamisele rendimaad, mida talupoeg haris oma inventariga, samuti osa mõisavaldusi.³² Seega moodustus maafond eesti kodanluse duumaprojektis kitsamal alusel kui kadettide riiklik maafond,

²⁶ Päts, K. Maaküsimus. Tallinn, 1907, lk. 159.

²⁷ Vt. Бурмистрова Т. Ю., Гусакова В. С. Национальный вопрос в программах и тактике политических партий в России в 1905—1917 гг. М., 1976, lk. 31.

²⁸ Postimees, 1906, 1. nov.

²⁹ Государственная дума. Второй созыв. Законодательные заявления. Спб., 1907, lk. 146—158. Seaduseelnõu esitamise initsiaatoriks oli Eestimaa linnade saadik T. Jürine, kes kuulus eesti kodanluse Tallinna rühmitusse. Eelnõuga ühinesid valdade saadikud M. Murten (Eestimaalt) ja A. Jürgenstein (Liivimaa Eesti-osast). Ülejäänud allakirjutanud olid kadetid ja ääremaade saadikud.

³⁰ Samas, lk. 146.

³¹ Agraarkomisjonide ülesandeks oluks mõisnike ja talupoegade vaheliste arusaamatuste lahendamine, rendihindade normeerimine, maade hindamine nende võorandamise korral, üleribasuse likvideerimine ja väikekohtade suurendamine normaalsete mõõtmeteni. Projekti kohaselt pidi riigilt ja rüütelkonnalt tasuta sundvõorandatud maadest ning väljaostu teel sundvõorandatud eramaadest moodustatama maafond, millest talupoegadele oleks jagatud põlisrendikohti. Aadli krediitühing ja Talurahvapanga kohalik osakond kuulusid sulgemisele ning kõik põllumajandusega seotud finantsoperatsioonid pidid minema omavalitsuse põllupanga kätte, kes pidi saama odavat ja pikaajalist laenu valitsuselt. (Samas, lk. 146—148.)

³² Государственная дума. Второй созыв. Законодательные заявления, lk. 196—202.

rääkimata trudovike projektist. Kui trudovike järgi pidid talupoegi maaga varustama kohalikud talurahvakomiteed ja kadettide järgi riik, siis eesti kodanlus andis selle ülesande omavalitsusele. Õigupoolest anti viimasele vahendaja osa mõisavalduste forsseeritud väljaostmisel või rentimisel normeeritud rendihinnaga. Käsiteldavas seaduseelnõus oli mõisnikule kõige ebasoodsam säte, mis kohustas teda müüma või renditama mõisamaad; kuuendikumaa pidi minema pärilikule raharendile. Reformi tulemusena vähenenuks vahetult mõisniku kasutada olev maa ja suurenenuks ostu- ning renditalude arv. Seejuures kavandati maa andmist esmajärjekorras maaomanikele ja teises järjekorras maatutele. Duuma istungil 26. mail 1907 agraarküsimuse arutamisel kõneldes andis T. Jürine mõista, et sundvõrandamine on viimane abinõu.³³

1907. aastal ilmus Tallinnas K. Pätsi emigratsioonis kirjutatud raamat «Maaküsimus». Pätsi arvates pidid üldise valimisõiguse alusel valitud ja seadusandlusõigust omavas maaomavalitsuses olema proportsionaalselt esindatud kõik kohalikud rahvused, samuti kõik rahvakihid.³⁴ Omavalitsuse koht ja ülesanded agraarsuhete valdkonnas olid põhimõtteliselt samad mis eesti kodanluse duumaprojektis. Omavalitsuse kasutusse antavasse maa-fondi lülitas Päts väljaostu teel omandatavad metsad ja kasutamata maad, müümata talukohad³⁵, mõisastatud talumaad, riigi- ja kirikumaa. Vaid rüütelkondade mõisad, suured jõed, järved ja merekaldad pidid minema maafondi tasuta. Reformi kogu mõte seisnes talu- ja kuuendikumaa müümise mõisnikele sunduslikuks tegemises, jättes seejuures mõisamaa täiesti puutumata ja seadmata mõisnikule olulisi kitsendusi kõigi maakategooriate müümisel. Tõsi küll, Pätsi agraarprogramm andis omavalitsusele õiguse anda eramaade (sealhulgas mõisamaa) sundmüügi kohta kohustuslikke seadusi, kuid toonitas (nagu T. Jürine oma duumakõneski), et see on äärmine abinõu. Raamatus «Maaküsimus» ja ajakirjanduses nõudis Päts kogu rahvale õigust maa asju ajada ja agraarpoliitikat juhtida, kuid tema konkreetses omavalitsusprogrammis ilmnis selgesti niisuguse nõude demagoogiline ja mõisnikuga tegelikult kompromissi otsiv kodanlik klassisus.³⁶ Nii kodanluse duumaprojektis kui ka Pätsi agraarprogrammis oli omavalitsuse ülesandeks tugevdada ja laiendada eesti taluperemeeste kihti, s. o. teatud mõttes sama, mida taotles valitsuse stolõpinlik agraarpoliitika. Niisugune maa- ja omavalitsusküsimuse seadus ignoreeris rohkearvulise maaproletariaadi vajadusi ega võinud oluliselt leevendada maata talurahva maanälga.

Revolutsiooni taandumise ja sellele järgnenud reaktsiooni ajajärgu algul oli maaomavalitsusreformi ümber käiva võitluse tandriks rüütelkondade ettepanekul Baltimaade ajutise kindralkuberneri juurde tsaari ukaasiga 28. novembrist 1905 moodustatud erinõupidamine.³⁷ Omavalitsusküsimuse võtmisega erinõupidamise ametlikku programmi tunnistas valitsus esmakordselt avalikult niisuguse küsimuse olemasolu. Omajagu mõju võisid sel puhul valitsusele avaldada Eestimaa asekuuberneri A. v. Giersi ning kuberneride N. v. Büntingi ja P. Bašilovi reformipoolda-

³³ Государственная дума. Второй созыв. Стенографические отчеты 1907 г. Сессия вторая. Т. II. Слб., 1907, вг. 1215.

³⁴ P ä t s, K. Maaküsimus, lk. 41—44.

³⁵ Juhul kui rentnik loovutab väljaostu eesõiguse omavalitsusele.

³⁶ Vt. Koit, 1907, 26. jaan., 30. jaan., 2. veebr., 13. veebr. Ajalehes «Koit» kirjutab K. Päts pseudonüümi *yx* all.

³⁷ Erinõupidamise tööst vt. Karjahärm, T., Pullat, R. Eesti revolutsioonitules 1905—1907. Tallinn, 1975, lk. 180—184; Karjahärm, T., Kivimäe, S. Ülemkihid ja agraarreformiküsimus Eestimaal kahe demokraatliku revolutsiooni vahelisel ajal. — ENSV TA Toim. Ühisk., 1979, nr. 2, lk. 99—101.

vad seisukohad.³⁸ Erinõupidamise kolmeastmelisus tingis maaomavalitusküsimuse eelneva läbiarutamise kõigepealt kubermangunõukogude alamkomisjonides.

Eestimaa kubermangu maaomavalitsuse alamkomisjon töötas Giersi eesistumisel välja kubermangu maaomavalitsusreformi projekti, mille poolt hääletas enamus.³⁹ Maaomavalitsuse haldusüksusteks olid ette nähtud kõikseislik vald, mis ühendas endas senise valla ja mõisa, ringkond (maakonna piires) ja kubermang. Niisugusest jaotusest tulenes omavalitsusasutuste struktuur: vallavolikogu vallavalitsuse ja -vanema institutsiooniga, ringkonnakogu ringkonnavalitsuse ja kubermangukogu kubermanguvalitsusega. Kuigi valla kõikseisuslikkus polnud lõpuni välja arendatud — näiteks säilis mõisapolitsei, valla omavalitsusfunktsioonid olid kitsendatud (valla eelarve pidi kinnitama kubermanguvalitsus ja valla üle pidi kehtestatama bürokraatlik hooldus) —, tähendanuks mõisavalla eriseisundi kaotamine ühe feodaaligandi likvideerimist. Ringkonnaomavalitsuse valimisel omanuksid valimisõigust I kuurias kinnisvaraomanikud, kelle kinnisvara hindväärtus oli vähemalt 15 000 rubla, ja kaubandus-tööstusettevõtete omanikud, kes maksid omavalitsusmaks samas ulatuses kui sama kuuria kinnisvaraomanikud, II kuurias ülejäänud kinnisvaraomanikud ja kaubandus-tööstusettevõtete omanikud ning III kuurias kõik ülejäänud maksukohustuslastest vallakogukonna liikmed. Kuuriate esindatuse suhe pidi olema proportsionaalne maaomavalitsusmaksude summaga.

Enamuse projekti kohta esitasid kolm Eestimaa parunit — Dellingshausen, Schilling ja Wrangel — eriarvamuse, mis oma ulatuselt ja põhjalikkuselt oli pigem aadli vastuprojekt.⁴⁰ Eriti ägedat vastuseisu tekitas mõisnike projektis fikseeritud omavalitsusasutuste valimise kord ja kuuriate esindatus. Väites, et enamuse projekt on vastuolus 1890. ja 1864. aasta semstvoseaduse «selge mõttega», mille kohaselt juhtiv osa omavalitsusasutustes peab kuuluma «haritumale ja majanduslikult kindlustatumale elanike kihile», panid nad ette jaotada saadikukohad ringkonnaomavalitsuses I ja II kuuria vahel pooleks, jättes mitteomanikest maksukohustuslased III kuuria kaotamisega valimisõigusest hoopis ilma. Samadel alustel (kahes kuurias) tuli mõisnike projekti kohaselt valida kubermangukogu kolmes valimisklassis: 1) maakonna maaomanikud, 2) maakonna kinnisvaraomanikud ning kaubandus- ja tööstusettevõtete omanikud, 3) Tallinna kinnisvaraomanikud ning kaubandus- ja tööstusettevõtete omanikud. Niisugune valimisviis pidi tagama kubermangukogus mõisnike ja baltisaksa suurkodanluse blokile I kuurias poole saadikute üldarvust (38 76-st). Et kuuriate tsensuspiir oli kõrge, siis säilis ka II kuurias saksa kodanluse tunduv mõju.

Eestimaa agraar- ja maaomavalitsuskomisjoni ühine istung kinnitas 14. detsembril 1906 maaomavalitsuskomisjoni enamuse projekti.⁴¹

Liivimaa kubermangunõukogu võttis A. v. Meyendorffi ja A. Pilar v. Pilchau survele vastu mõisnike reformiprojekti, mis suur- ja väikemaomanike võrdse esindatuse poolest sarnanes 1905. aastal Siseministeeriumile esitatud rüütelkondade ühisprojektiga.⁴² Selle kohta märgiti eesti ajakirjanduses, et mõisnikud võtavad eeskuju neile suuri eesõigusi andvast Preisimaa omavalitsuskorraldusest.⁴³

³⁸ NSVL RAKA, f. 1284, nim. 194, s. 66, l. 1—8; NSVL ORKA, f. 102,00, 1906. a. (II), s. 700, osa 68, l. 3; ENSV RAKA, f. 40, nim. 1, s. 64, l. 63.

³⁹ NSVL RAKA, f. 1291, nim. 63, 1906. a., s. 252a, l. 114—121.

⁴⁰ Samas, l. 128—132.

⁴¹ Samas, l. 80—83.

⁴² T o b i e n, Al. v. Die livländische Ritterschaft, lk. 448.

⁴³ Postimees, 1907, 12. apr.

Erinõupidamise töö jätkudes 1907. aasta juulis pani eesistuja kindral-kuberner A. Möller-Zakomelski arutusele Liivimaa nõukogus heakskiidetud mõisnike projekti, mis väheste muudatustega vastu võeti.⁴⁴ Selle projekti kohaselt moodustus maaomavalitsus maakonna omavalitsusest maakonnakogu ja maakonnavalitsusega (§ 4) ning kubermangu omavalitsusest kubermangukogu, -komitee ja -valitsusega (§ 42). Omavalitsuse võimkond (§ 48) oli ligilähedaselt sama mis Vene semstvol.⁴⁵ Nagu eelnevategi projektide puhul, seisnes selle projekti tuum maakonnakogu valimise süsteemis (§ 8—10). I kuurias omasid valimisõigust maaomanikud, kelle maaomandi hindeväärtus oli vähemalt 15 000 rubla ja suurus vähemalt 200 tiinu (Saaremaal 160 tiinu), II kuurias kinnisvaraomanikud (mittemaalomanikud), kelle kinnisvara hindeväärtus oli vähemalt 750 rubla, I ja II järgu kaubandus- ning I—V järgu tööstusettevõtete omanikud. III kuurias valisid kõik maaomanikud, kelle tsensus oli madalam I kuuriale ettenähtust, ja talumaarentnikud. I ja III kuuriale nägi projekt ette võrdse esindatuse. Kaalukeeleks oleva II kuuria volinike arv seati sõltuvusse nende poolt makstavate omavalitsusmaksude summast, kuid neid ei tohtinud olla üle $\frac{1}{3}$ volinike üldarvust. Dellingshauseni ettepanekul jagati II kuuria kaheks, millega baltisaksa kodanlusele tagati enamus.⁴⁶

Et mõisnikud olid maakonnakogudes, kus valiti kubermangukogu liikmed (§ 44), enamuses, siis oli nende juhtiv osa garanteeritud ka maaomavalitsuse kõrgeimas instantsis. Omavalitsuskogudes tähtsamate otsuste vastuvõtmiseks nõutav häälte kvoot — $\frac{2}{3}$ (§ 57) — taganuks mõisnikele vetoõiguse isegi siis, kui nad olnuksid vähemuses. Iseäranis pidi mõisnike juhtivat osa maaomavalitsuses kindlustama kubermangukogul valitav kubermangukomitee kui kubermangukogude vaheajal selle funktsioone täitevi organ (§ 61). Niisuguse Vene semstvoseadusandluses tundmatu organi tahtsid mõisnikud moodustada Eestimaa rüütelkonna komitee ja Liivimaa maanõunike kolleegiumi eeskujul, nagu parun Buxhöwden erinõupidamisel otse välja ütles.⁴⁷ Tundes kindlamat pinda jalge all, töid mõisnikud oma projekti kaitseks jälle välja ammutunud argumendi: 1905. aasta sündmustele vihjates väitsid nad väikemaapidajaid maa asjade juhtimiseks ebakõpsed olevat.⁴⁸

Baltimaade rahvuskodanluse projekt nägi maaomavalitsuse alama üksusena ette kõikseisuslikku valda.⁴⁹ Maakonna omavalitsuse valimisel nõuti I kuurias tsensuse alammääraks 100 tiinu, II kuurias valimisõigust kõigile omavalitsusmaksude maksjale, kes ei vali I ja III kuurias (sealhulgas ka maatutele), ning III kuurias maaomanikele ja rentnikele, kelle maa hindeväärtus on vähemalt 1500 rubla. I ja III kuurial pidi olema võrdne esindatus, II kuuria esindatus pidi vastama maksude suurusele, kuid ei tohtinud ületada $\frac{1}{3}$ volinike üldarvust. Sellise projekti elluviimine oleks tähendanud rahvusliku kodanluse domineerimist omavalitsuses.

Teise haldusalase küsimusena oli päevakorras vallareform. Kindral-kubernereri korraldusel oli arutelu aluseks Eestimaa rüütelkonna komitees

⁴⁴ Труды Особого Совещания при Вр. Прибалтийском Генералгубернаторе, учрежденного высочайшим указом 28-го ноября 1905 г. Ревель (i. a.), lk. 5—26.

⁴⁵ 1890. aasta semstvoseadus: Полное собрание законов Российской империи. III. № 6927. Vt. ka Захарова Л. Г. Земская контрреформа. М., 1968.

⁴⁶ II kuuria pidi moodustama: 1) vähemalt 15 000 rublale hinnatud kinnisvarade omanikud, I järgu kaupmehed ja I—IV järgu tööstusettevõtete omanikud ning 2) kinnisvaraomanikud, kelle kinnisvara väärtus on 750—15 000 rubla, II järgu kaupmehed ja V järgu tööstusettevõtjad. Volinike proportsioon pidi määratama vastavalt maksusumma suurusele (§ 13).

⁴⁷ Труды Особого Совещания при Вр. Прибалтийском Генералгубернаторе, lk. 129.

⁴⁸ Samas, lk. 125—126.

⁴⁹ Samas, lk. 8—10, 236—250.

Maakonnavalitsuse struktuur ja valimissüsteem

	1905		1906	
		Eesti kodanluse nõudmised	4 rüütelkonna ühisprojekt	Eestimaa kubermangunõukogu enamuse projekt
Maaomavalitsusüksused	kõikseisuslik vald maakond Eesti ala ühendav rahvus-kubermang	ringkond (2—5 kihelkonda)	kõikseisuslik vald ringkond (maakonna piires)	ringkond kubermang
Valimissüsteem	üldine valimisõigus			tsensuslik-
I kuuria		rüütlimõisate omanikud	a) kinnisvaraomanikud, kelle kinnisvara hindväärtus on min. 15 000 rbl. b) eelmistega maksutsensuselt võrdsed kaubandus- ja tööstusettevõtete omanikud	
II kuuria		ülejäanud suur- maaomanikud*, kinnisvaraomanikud, kaubandus- ja tööstusettevõtete omanikud	a) kinnisvaraomanikud, kes ei vali I kuurias b) kaubandus- ja tööstusettevõtete omanikud, kes ei vali I kuurias	
III kuuria		väikemaaomanikud ja rentnikud	omavalitsusmaksude maksjad, kes ei vali I ja II kuurias; valdades maksumaksjatest kogukonnaliikmed	
Kuuriate saadikute proportsioonid		I ja III kuurial võrdne esindatus, II kuuria esindatus sõltub maksude summa suuruselt, kuid ei ületa $\frac{1}{3}$ volinike üldarvust	proportsionaalne maksude summa suurusega	I ja II kuurial võrdne esindatus

* Liivimaal minimaaltsensus 80 taalrit,

maaomavalitsusreformi projektides 1905—1916

1907		1915	1916
Kindralkuberneri erinõupidamisel vastuvõetud projekt	Baltimaade rahvuskodanluse kindralkuberneri erinõupidamisele esitatud projekt	Eesti kodanluse ja Eestimaa rüütelkonna kompromissprojekt	Baltimaade duumasaadikute «93 projekt»
maakond	kõikseisuslik vald maakond	ringkond (esialgu kihelkonna piires)	kõikseisuslik vald
kehtivais piires			Liivimaa kubermang jaotatud Eesti ja Läti alaks
kuriaalne			omavalitsusmaksude maksjad
maaomanikud, kelle maa hindväärtus on min. 15 000 rbl. ja suuruse alammäär 200 tiinu	maaomanikud, kelle maa hindväärtus on min. 15 000 rbl. ja suuruse alammäär 100 tiinu	kinnisvaraomanikud, kelle kinnisvara hindväärtus on min. 15 000 rbl.; suurmaaomanikud, kes vastavad riigiduuma valimistsensusele (200—300 tiinu)	
a) ülejäänud kinnisvaraomanikud, kelle kinnisvara hindväärtus on min. 15 000 rbl.; I järgu kaubandus- ja I—IV järgu tööstusettevõtete omanikud	omavalitsusmaksude maksjad, kes ei vali I ja III kuurias (ka maatud)	ülejäänud maa- ja kinnisvaraomanikud, kes ei vali I kuurias	
b) ülejäänud kinnisvaraomanikud, kelle kinnisvara hindväärtus on 750—15 000 rbl.; II järgu kaubandus- ja V järgu tööstusettevõtete omanikud			
maaomanikud, kes ei vali I kuurias; rentnikud	maaomanikud ja rentnikud, kelle maa hindväärtus on 1500—15 000 rbl. ja suurus kuni 100 tiinu		
I ja III kuerial võrdne esindatus, II kuuria esindatus sõltub maksude summa suurusest, kuid ei ületa 1/3 volinike üldarvust		I ja II kuerial võrdne esindatus	

väljatöötatud vallareformiprojekt, mille erinõupidamine väheste muudatustega vastu võttis.⁵⁰ Mõisnike projekti sisuks oli mõisaala eraldatuse süvendamine mõisnike võimu säilitamise ja tugevdamise eesmärgil, kuna aga kodanluse projektis nõuti kõigi maakategooriate ühendamist val-
laga.⁵¹ Kuigi kodanluse projektis räägiti maatöölise õigustest, säilitas vallaasutuste valimise kord külakodanluse juhtiva osa. Eriti nõuti mõisapolitsei kaotamist ja kogu politseivõimu allutamist vallavalitsusele, samuti valla vabastamist bürokraatlikust eestkostest, talurahvaasjade komissari institutsiooni kaotamist ja selle funktsioonide üleminekut maakonna omavalitsusele. Seega oli kodanluse vallareformi mõte laiendada valla haldusfunktsioone ning piirata mõisniku ja valitsusvõimu prerogatiive kodanluse kasuks.

Möller-Zakomelski esitas Siseministeriumile mõisnike reformiprojektid, mis aga toetust ei leidnud. Üheks põhjuseks oli siin asjaolu, et valitsus oli sel ajal hõivatud kohaliku halduse ja omavalitsuse üldise reformi ettevalmistamisega.⁵²

Valitsuse omavalitsuspoliitika põhijooned sisaldasid avalduses, mille Ministrite Nõukogu esimees Stolõpin luges ette II duumas 6. märtsil 1907. Stolõpin märkis muu hulgas, et valitsus kavatses Balti ja läänekubermangudes ning Poolas sisse seada omavalitsuse üldistel alustel, arvestades seejuures kohalikke iseärasusi.⁵³ Ääremaade omavalitsuspoliitikale vajutas revolutsiooni lüüasaamisele järgnenud reaktsooniaastal pitseri keskvalitsuse järsult tugevnenud pealetung rahvuslikule vabadusliikumisele. Valitsust toetasid parempoolsed parteid mustasajalisest Vene Rahva Liidust oktoobristeni. Et need parteid moodustasid III duumas parempoolse enamuse — kolmanda juuni bloki, siis asus ka duuma separatismi vastu võitlemise ettekäändel rahvusküsimuses äärmise reaktiooni seisukohtadele.⁵⁴ Katsed likvideerida Soome autonoomiat, Holmi kubermangu moodustamine ja semstvo sisseseadmine kuues läänekubermangus ei jätnud kahtlust selles, et valitsus ja parempoolsed duumaparteid käsitavad omavalitsusküsimust esmajoones venestamise aspektist.⁵⁵

Kuigi Balti kubermangude osas Stolõpini duumadeklaratsiooni ei realiseeritud ja see ala jäi tähtsamate venestamisobjektide kõrval esialgu tagaplaanile, näitavad mitmed dokumendid, et valitsuse uus rahvuspoliitika haaras ka Baltikumi. 4. oktoobril 1908 pöördus Stolõpin Baltimaade ajutise kindralkubeneri poole andmete saamiseks «vene mõju» kohta Balti kubermangudes. Ettekandes 30. oktoobrist 1908 konstateeris Möller-Zakomelski: «Vene elanikkonna ühiskondlik mõju tuleb tunnistada võrdseks nulliga.»⁵⁶ Venestamiseesmärki silmaspidavate ettepanekute seas nimetas ta omavalitsusreformi ning soovitas moodustada linna- ja maaomavalitsuste valimistel vene rahvusest elanikele eraldi kuuria.⁵⁷ Järgnevalt töötati välja laiaulatuslik ja üksikasjaline plaan «Abinõud vene mõju

⁵⁰ Труды Особого Сопещения при Вр. Прибалтийском Генералгубернаторе, lk. 27—43.

⁵¹ Samas, lk. 268—292.

⁵² Vt. Дякин В. С. Самодержавие, буржуазия и дворянство в 1907—1911 гг. Л., 1978, lk. 38.

⁵³ Государственная дума. Второй созыв. Стенографические отчеты 1907 г. Сессия вторая. Т. I. Спб., 1907, vg. 112.

⁵⁴ Vt. Аврех А. Я. Столыпин и третья Дума. М., 1968.

⁵⁵ 1910. aasta mais kiitis III duuma heaks valitsuse seaduseelnõu läänekubermangudes semstvo sisseseadmise kohta. Valijad jaotati kahte rahvuskuriasse — vene ja poola kuriasse, kusjuures vähemalt pooled semstvolikmed pidid olema vene rahvusest. Eesmärk pidi olema kaitsta vene talurahvast poola mõisnike rõhumise eest, millest ilmneb seaduseelnõu venestuslik ja demagoogiline iseloom.

⁵⁶ NSVL RAKA, f. 1276, nim. 4, s. 70, l. 33.

⁵⁷ Samas, l. 34.

kinnistamiseks ja säilitamiseks Baltimaadel».⁵⁸ Selles dokumendis ennustati eesti ja läti kultuuri järkjärgulist väljasuremist. Et niisugusel puhul võivad eestlased ja lätlased pöörduda saksa keele ja kultuuri poole, siis «nõuab ettenägelikkus viivitamatute abinõude rakendamist nende kultuuri asendamiseks vene kultuuriga».⁵⁹ Niisuguste lähtekohtade vaimus pidi ümber korraldatama ka Balti linna- ja maaomavalitsus. Seal, kus venelased moodustasid vähemalt 10% elanikkonnast, nähti neile ette vähemalt 25% omavalitsuse liikmete ja 20% omavalitsuse ametnike kohtadest.⁶⁰ Veelgi suuremaid nõudmisi väljendas Vene-Balti 17. Oktoobri Liidu esimees I. Vössotski, kes 1907. aastal kindralkubernerile esitatud memorandumis nõudis vene rahvusest maaomavalitsusmaksude maksjaile mitte vähem kui $\frac{1}{3}$ omavalitsusvolinike kohtadest.⁶¹ Ent valitsusel polnud jõudu suurejoonelist, kuid paljuski utoopilist venestamisprogrammi ellu viia. Stolõpini rahvuspoliitika nagu tema agrarpoliitikagi jooksis ummikusse. Seetõttu jäi realiseerimata ka uus Baltimaade venestamise plaan, mille üheks lüliks oli omavalitsuse komplekteerimise rahvuslik-kuriaalne süsteem.

Mõistagi polnud rahvuskodanlusel eespool kirjeldatud surveoludes võimalik esitada selliseid radikaalseid nõudmisi nagu 1905. aastal. Eesti mõjukates kodanlikes ajalehtedes «Päevaleht», «Postimees» ja «Tallinna Teataja» ilmusid duumakuluaarides ringlevad või ministeeriumidest väljaimbunud teated maaomavalitsusreformi plaanide kohta. Refereeriti paremini informeeritud pealinnalehti «Russkije Vedomosti», «Novoje Vremja» jt. Teated olid stereotüüpsed ja vastuolulised. Kord kirjutati, et Balti semstvo eelnõu olevat Siseministeeriumis väljatöötamisel⁶², teine kord, et valitsus on küsimuse edasi lükanud ja reformi polevat niipea loota⁶³.

16. veebruaril 1912 esitas läti duumasaadik sotsiaaldemokraat A. Priedkalns III duumas sotsiaaldemokraatide, trudovike ja parteitute deputaatide toetusel Balti kubermangude maaomavalitsusreformi projekti. See demokraatlik projekt, mis nõudis Baltimaadele autonoomiat, sai kodanlikus ajakirjanduses oma radikaalsuse tõttu kriitika osaliseks.⁶⁴ Duuma-publikatsioonidest nähtub, et Priedkalnsi eelnõu ei arutatudki ega saadetud tavakohaseks seisukohavõtuks duumakomisjoni.⁶⁵

IV riigiduumaga avaistungil 5. detsembril 1912 teatas Ministrite Nõukogu esimees Kokovtsev, et kohaliku halduse ja omavalitsuse korraldus kogu riigis nõuab põhjalikku reorganiseerimist ning valitsus töötab välja üldist semstvo- ja linnareformi, mis vältab aga pikemat aega. Seejuures märkis ta, et semstvoseaduse laiendamist Balti, Visla-äärsetele ning mõnele teistele Euroopa-Venemaa kubermangudele ja Lääne-Siberile ei

⁵⁸ NSVL RAKA, f. 1276, nim. 2, s. 139, l. 44—48.

⁵⁹ Samas, l. 44.

⁶⁰ Samas, l. 46, 47. I. I 1913 oli üle 10% venelasi Tallinnas, Pärnus ja Valgas (Pul-lat, R. Eesti linnad ja linnalised XVIII sajandi lõpust 1917. aastani. Tallinn, 1972, lk. 60).

⁶¹ Необходимость обеспечения русским надлежащего представительства в проектируемых для Прибалтийского края земских учреждений (Докладная записка И. И. Высоцкого, председателя «Русско-Прибалтийского Союза 17 октября», Его Высокопревосходительству г. временному Прибалтийскому Генерал-Губернатору). Рига, 1907, lk. 10—11. Vt. ka Труды Особого Совещания при Вр. Прибалтийском Генералгубернаторе, lk. 167.

⁶² Päevaleht, 1911, 21. nov.; 1913, 21. okt. jm.

⁶³ Päevaleht, 1909, 22. mai; 1911, 5. märts; 1913, 8. apr.

⁶⁴ Apine, I. Latvijas sociāldemokrātijā un nacionālais jautājums (1893—1917). Rīga, 1974, lk. 161.

⁶⁵ Государственная дума. Указатель к стенографическим отчетам (части I—IV). Третий созыв. Сессия V. 1911—1912 гг. Спб., 1912, lk. 544—545.

pea valitsus siiski võimalikuks edasi lükata.⁶⁶ Rüütelkondade materjalidest selgub, et aadel tundis tõsist muret valitsuse plaanide pärast, eriti kartis ta 1890. aasta semstvoseaduse laiendamist Baltimaadele.⁶⁷ Aadli ühisplatvormi väljatöötamiseks toimus 9. ja 10. juulil 1911 Pärnumaal Uulus rüütelkondade esindajate nõupidamine. Seal revideeriti 1907. aastal kindralkuberneri erinõupidamisele esitatud projekti valimiskorda: kolmelt kuurialt mindi üle kahele. I kuurias pidid valima suuromanikud, II kuurias väikeomanikud.⁶⁸

Uus raund baltisaksa aadli ja eesti kodanluse dialoogis seostus I maailmasõjaga. Pärast kümneaastast vaheaega toimusid 1915. aastal Tallinnas taas läbirääkimised Eestimaa rüütelkonna ja eesti kodanluse juhtide vahel. Seekord jõuti kokkuleppele. K. Pätsi ja Eestimaa rüütelkonna sekretäri B. v. Wetter-Rosenthal'i osavõtul koostatud maaomavalitsusreformi kompromisseelnõu kiitis Eestimaa rüütelkonna komitee heaks 10. septembril ja Tallinna linnavolikogu 18. septembril 1915.⁶⁹ Projekt «Eestimaa kubermangu maaomavalitsuse üldised põhjused ja maaomavalitsuse ülesannete eraldamine Eestimaa rüütelkonna asutustest» avaldati «Päevalehes».⁷⁰ Projektis oli selgelt välja öeldud, et omavalitsusfunktsioonid lähevad rüütelkonna seisuslikelt asutustelt täies ulatuses üle maaomavalitsuse üldkogule. Viimasel pidi olema 110 liiget, neist 55 suurte ja 55 väikeste maaomavalitsusmaksude maksjate esindajat.⁷¹ Rüütelkonna komitee ülesandeid omavalitsuse asjus pidi asuma täitma 5-liikeline maaomavalitsuse komitee kui täidesaatev ja juhtiv organ. Maaomavalitsuse alama üksuse — ringkonna — territoriaalsed ja õiguspädevuslikud piirid jäeti üldkogu otsustada. Ringkonnas nähti ette moodustada suur- ja väikeomanike võrdse esindatuse alusel maaomavalitsuse nõukogu ja selle täidesaatev organ ringkonnakomissari amet, mille koosseisu pidid kuuluma komissar, üks suuromanike ja üks väikeomanike esindaja. Kahe valimiskuuria eralduspiiriks jäi kinnisvara hindeväärtus 15000 rubla või riigiduumi suuromanike kuuria minimaalne valimistsensus (sõltuvalt maakonnast 200—300 tiinu). Väikeomanike kuurias oli valimisõigus ka rentnikel. Reformitud omavalitsusele läks tervikuna üle vana omavalitsuse õiguspädevus; kõik maapäeva poolt varem vastuvõetud otsused jäid jõusse. Seega säilitas kokkuleppeprojekt suurel määral kehtiva Balti omavalitsuse põhialused. «Meie vaatame ettepanekud uuenduse kui ajutise ja senise korra osalise paranduse peale, milles oleva korra peale ettevaatlikult uut tahetakse ehitada, nagu omavalitsuse kujunemine ajalooliselt ka teistes maades on olnud. Sellelt seisukohalt on ettepanek meile vastuvõetav,» kirjutas «Päevaleht».⁷² Kodanlus reklaamis kokkulepet kui «suurt sammu edasi» ja võrdles seda tähtsusest 1816. aasta talurahvaseadusega, kuigi eesti talurahva valdav enamik — maaproletariaat ja kehvatalurahvas — omavalitsusest hoopis kõrvale jäeti. Analüüsiv projekt on teatud määral lähedane Eestimaa rüütelkonna poolt 1906. aastal kindralkuberneri erinõupidamisele esitatud projektile, samuti Uulu nõupidamise otsustele (valimiskuuriate arv ja koosseis, kuuriatevaheline tsensuspiir,

⁶⁶ Государственная дума. Четвертый созыв. Стенографические отчеты 1912—1913 гг. Сессия первая. Ч. I. Спб., 1913, vg. 263—264.

⁶⁷ ENSV RAKA, f. 854, nim. 1, s. 92, l. 52.

⁶⁸ T o b i e n, Al. v. Die livländische Ritterschaft, lk. 454.

⁶⁹ Päevaleht, 1915, 19. sept.

⁷⁰ Päevaleht, 1915, 18. sept.

⁷¹ Linnade lülitamise puhul maaomavalitsuse süsteemi pidi üldkogu koosseis suurenema 18 liikme võrra: 9 suurte ja 4 väikeste maksude maksjat maakondadest, 4 Tallinnast ja 1 maakonnalinnade esindaja. (Samas.)

⁷² Samas.

tähtsamate otsuste vastuvõtmiseks vajalik hääletekvoot $\frac{2}{3}$ jmt.), mille eesti kodanlus omal ajal tagasi lükkas. Baltisaksa aadli ja eesti kodanluse «ajaloolise leppimise» demonstratsioonina kavandatud kokkulepet sõlminud pooled maaomavalitsuse üldkogu avamise 23. mail 1916, s. o. Eestimaa talurahva vabastamise 100. aastapäevale. Paraku jäi loodetud üheõiguslus paberile. Valitsusringkondades ühisprojekt toetust ei leidnud. Kuberner I. Korostovets aga väitis selle olevat aadli žesti, mille läbiminemist viimane ei lootvatki.⁷³ Seaduseelnõule kadettide toetust saada ei õnnestunud ja seetõttu loobuti selle esitamisest IV Riigiduumi kaudu.

24. märtsil 1916 esitasid 93 IV duuma saadikut seaduseelnõu «Semstvoasutuste sisseseadmisest Baltimaadel».⁷⁴ Eelnõu, mida toetasid progressistid ja kadetid, olid koostanud läti duumasaadikud J. Zälitis ja J. Goldmanis. Sellega ühinesid eesti saadikud J. Raamot ja J. Oras. Eelkonsultatsioonidel ülevenemaaliste parteide duumafraktsioonidega selgus, et viimased ei poolda Baltimaade omavalitsuskorralduses suuri lahkuminekuid Vene semstvoga võrreldes. Kartes põhjendatult eelnõu läbikukkumist duumas, asetasid Balti saadikud rõhu kehtiva omavalitsuse ebaõigluse ja väära aluse näitamisele ning piirdusid üldiste ettepanekutega. Selle heakskiitmise korral kavatseti duuma omavalitsuskomisjonile esitada detailsem eelnõu.⁷⁵ Projekti anti küsimuse ajalooline ülevaade ning märgiti, et «bürokratialle polnud jõukohane toime tulla baltisaksa aadli mõjuga kõrgemates sfäärides». Eriti rõhutati vajadust võtta omavalitsusasjad aadli asutustelt koos kõigi õiguste ja varandustega ning anda need uuele omavalitsusele. Maaomavalitsus oli mõeldud kaheastmelisena: kõikseisuslik vald ja kubermanguomavalitsus. Viimasesse pidi kuuluma igast maakonnast 15 saadikut, lisaks linnasaadikud. Nii koosnenuks Eestimaa kubermangukogu 60-st maakondade ja 4-st linnade saadikust. Valimisõigus oli ette nähtud küll kõigile omavalitsusmakse tasuvatele isikutele, kuid projektis öeldi: «Võib loota, et niisuguse valimissüsteemi juures jõukad klassid oskavad omavalitsuses neile kohast osa etendada.» Sel ajal teravnes Venemaal sisepoliitiline olukord ja süvenes revolutsiooniline kriis. Isevalitsusega opositsiooni astunud duuma oli hõivatud riigis valitseva olukorra arutamisest, mistõttu ka see Balti omavalitsuse projekt duumas arendust ei leidnud. 25. märtsil saadeti «93 projekt» küll duuma omavalitsuskomisjoni, kuid viimase ettekannet selle kohta ei järgnenud, võimalik, et seda ei arutatudki. Ühtlasi saadeti projekt Ministrite Nõukogule. Balti aadlisaadikud hoidusid esitamast riigiduumale Balti kubermangude eriseisundit kindlustavaid ettepanekuid ja esitasid oma reformikavad otse valitsusasutustele.⁷⁶

Valitsuse tegevust Balti omavalitsusreformi ettevalmistamisel 1916. ja 1917. aastal lubavad hinnata Tartu Riikliku Ülikooli Teadusliku Raamatukogu käsikirjade osakonnas N. Maimi fondis säilitatavad materjalid, mis pärinevad Siseministeeriumi Kohaliku Majanduse Peavalitsusest.⁷⁷ Nendest dokumentidest, samuti N. Maimi mälestustest nähtub, et tõsisemalt hakati peavalitsuses Balti omavalitsusega tegelema alles 1916. aas-

⁷³ L a a m a n, E. Konstantin Päts. Tallinn, 1940, lk. 74.

⁷⁴ Приложения к стенографическим отчетам Государственной думы. Четвертый созыв. Сессия четвертая. 1915—1916 гг. Вып. IV. Пр., 1916, № 190.

⁷⁵ Päevaleht, 1916, 2. apr.

⁷⁶ T o b i e n, Al. v. Die livländische Ritterschaft, lk. 451. Vt. ka Hagen, M. Die Deutschbalten in der III. Duma. Zwischen nationalem Abwehrkampf, Autonomiestreben und Klassenkampf. — Zeitschrift für Ostforschung, 1974, N 4, lk. 577—597.

⁷⁷ N. Maim (sünd. 1884), eesti kodanlik õigusteadlane. 1915—1917 töötas Venemaa Siseministeeriumi Kohaliku Majanduse Peavalitsuse maaomavalitsuse osakonnas. Võttis osa Balti omavalitsusreformi projekti ja 1917. aasta 30. märtsi määruse koostamisest.

tal.⁷⁸ «93 projekti» arutati eelnevalt mitmes ministeeriumis ja ametkonnas ning seejärel 20. mail 1916 Ministrite Nõukogu istungil. Valitsus tunnistas omavalitsuse Balti kubermangudes üldiselt vajalikuks, ent leidis, et vastava seaduseelnõu väljatöötamine pole sõjaolukorra tõttu õigeaegne. Ministrite Nõukogu kohustas Siseministeeriumi esindajat «93 projekti» duumas arutamise korral esitama valitsuse seisukoht samas vaimus.⁷⁹ Novembris oli siseminister A. Protopopov seisukohal, et omavalitsusreform tuleb Baltimaadel siiski teostada, ja soovitas küsimust Ministrite Nõukogus uuesti arutada. Ta märkis ühtlasi, et Siseministeerium on juba asunud projekte koostama kõigi kolme Balti kubermangu tarvis.⁸⁰

1916. aastal pöördusid maaomavalitsusreformi nõudmisega Siseministeeriumi poole Tallinna linnapea J. Poska ja Eesti Põllumeeste Kesksekselts. Mõlemas märgukirjas kõlab peamise argumendina väide, et baltisaksa aadel ja Balti omavalitsus ei toeta valitsuse sõjapoliitikat.⁸¹ Kohaliku Majanduse Peavalitsuse poolt Ministrite Nõukogule 21. novembril esitatud teatistes «Maaomavalitsusreformist Baltimaadel» on öeldud, et kohalik omavalitsuskorraldus on ammu vananenud ja tuleb võimalikult kiiresti asuda vastavat seaduseelnõu välja töötama, ära ootamata normaalse elu taastumist okupeeritud aladel. Peamise põhjendusena tuuakse esile vajadus elanikkonda «kaasa haarata kohaliku heaolu taastamiseks» pärast Saksa okupatsiooni lõppemist. Et Kuramaa oli okupeeritud ja ka ülejäänud Balti ala ähvardas Saksa vägede sissetung, siis ilmselt kartis valitsus eestlaste ja lätlaste võimalikku lähenemist Saksamaale.⁸² Küsitav on, kui võrd niisugune kartus põhjendatud oli, kuid valitsuse poliitikale avaldas see välistegur kahtlemata mõju. Balti omavalitsusreformi propagandistlikule küljele viitab teatistes väljendatud mõõndus, et projekt ei tähenda veel selle kohest elluviimist.

23. novembri istungil tegi Ministrite Nõukogu Siseministeeriumile ülesandeks Baltimaade omavalitsusreformi projekt välja töötada.⁸³ Kuigi Kohaliku Majanduse Peavalitsuse käsutuses oli suur hulk mitmesuguseid materjale ja reformikavu, selgus, et andmeid on siiski ebapiisavalt. Puuduvate andmete saamiseks koostas peavalitsuse maaomavalitsuse osakond küsimustikud, mis saadeti kubermanguvalitsustele. Veebruarirevolutsiooni tõttu jäid vastused kohtadelt saamata.

Nii ei jõudnudki isevalitsus maaomavalitsusreformi Balti kubermangudes ellu viia.

Pärast Veebruarirevolutsiooni tegi Ajutine Valitsus revolutsioonisündmuste mõjul eesti kodanlusele järeleandmise ja kinnitas 30. märtsil määruse «Eestimaa kubermangu administratiivse juhtimise ja kohaliku omavalitsuse ajutise korra kohta».⁸⁴ Kitsa rüütelkonna-omavalitsuse asemel kehtestati laiemal alusel baseeruv omavalitsus, Eesti ala ühendati rahvus-kubermanguks jms.⁸⁵

Omavalitsusreformi ümber aastakümneid kestnud võitlust hinnates

⁷⁸ Maim, N. Eestimaa avaliku korra muutmise aktid Vene siseministeeriumi peavalitsuses 1916. ja 1917. a. — Rmt.: Vabaduse tulekul I. Tartu, 1938, lk. 71—73.

⁷⁹ Siseminister A. D. Protopopov Ministrite Nõukogu esimehele B. V. Stürmerile 9. nov. 1916, nr. 7157. — TRÜ Teadusliku Raamatukogu KO, N. Maimi fond.

⁸⁰ Samas.

⁸¹ Siseministeeriumi Kohaliku Majanduse Peavalitsuse teatis Ministrite Nõukogule 21. novembrist 1916. — TRÜ Teadusliku Raamatukogu KO, N. Maimi fond.

⁸² Samas.

⁸³ Siseministeeriumi Kohaliku Majanduse Peavalitsuse teatis 11. jaan. 1917. — TRÜ Teadusliku Raamatukogu KO, N. Maimi fond.

⁸⁴ Vt. Suur Sotsialistlik Oktoobrerevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik. Tallinn, 1957, lk. 102—104.

⁸⁵ Vt. Siilivask, K. Veebruarist Oktoobrini. 1917. Tallinn, 1972, lk. 136—148.

tuleb tõdeda, et eesti kodanluse reformikavad ei saanud nende piiratud klassisisu tõttu lahendada rahvusliku vabadusliikumise ülesandeid, mis kolme vene revolutsiooni ajajärgul olid allutatud revolutsiooni üldkõikumisele. 1905.—1907. aasta revolutsiooni ajal nõudis eesti kodanlus (ülemkihtide kõikumist revolutsiooni survel ära kasutades) maomavalitsuse demokratiseerimist üldise valimisõiguse alusel, et saavutada enda domineerimist omavalitsuses. Nõudmiste tipuks oli sel ajal teatud poliitilis-administratiivse ja kultuurilise autonoomia taotlemine, mille eelduseks oli omavalitsuse reorganiseerimine. Hiljem, nähes oma nõudmiste eba-reaalsust, soostus eesti kodanlus pariteediga omavalitsuses. Niisuguse kokkuleppetaktika resultaadiks oli mõisnikega klassiliitu taotlev kompromiss 1915. aastal. Ent omavalitsusreform ei tähendanud eesti kodanlusele üksnes võimu juurde pääsemist. Reformis nähti peamist eeldust kodanlast ahistavate mõisnike eesõiguste järkjärguliseks kaotamiseks. Reformi sotsiaal-majanduslik aspekt seines omavalitsusmaksude ja koormiste proportsionaalses jaotamises mõisnike ja talupoegade vahel, samuti eelarve kuluartiklite kasutamises, mida senini olid ainult rüütlimõisate omanikud kinniste uste taga otsustanud. Üldiste valimiste ja autonoomia nõue olid isevalitsuse tingimustes teostamatud, kuid väljendasid rahvuskodanluse kaugeleulatuvaid taotlusi.

Vene semstvoseaduse laiendamist Baltimaadele eesti kodanlus ei pool-danud, sest nii 1890. kui ka 1864. aasta seadus tagas omavalitsuses aadli-kest mõisnike absoluutse ülekaalu. Analüüsidest maakondade semstvokogude koosseisu, järeldas V. I. Lenin: «Tõepoolest, semstvoesinduse ebaõigluse on kisendav. Järeldus sellest on selge ja vaieldamatu: semstvod Venemaal on täielikult antud feodaalmõisnike kätte.»⁸⁶ Seetõttu ei saaks semstvo kehtes-tamist Baltimaadel imperialismiajajärgul lugeda demokraatlikuks ega edasiviivaks kodanlikuks reformiks.

Esimese vene revolutsiooni tõusuaastal nõustusid rüütelkonnad esma-kordselt suur- ja väikeomanike formaalse pariteediga maakonnaomavalit-suses, sest vahepealne kuuria tagas aadli projektides mõisnike ja saksa kaubandus-tööstuskodanluse bloki ülekaalu. Mõisnikud lootsid põhjenda-tult, et isegi suur- ja väikeomanike võrdse esindatuse puhul oleksid nad kui kogenum ja organiseeritum jõud oma juhtiva osa ikkagi säilitanud, mis oligi baltisaksa aadli omavalitsuspoliitika peamine eesmärk. Selleks ka mäng kuuriatega. Mõisnike järeleandmiste piiratusest hoolimata on nende reformikavade näol 1905. aastast alates tegemist siiski põhimõttelise muu-tusega suhtumises rahvuskodanlusesse. Märkimisväärse majandusliku ja rahvuskultuurilise potentsiaali omandanud eesti ja läti kodanlust oli aadel sunnitud mingil määral arvestama. Baltimaade töörahva klassivõitlus, ühiskondliku liikumise uus tõus, eriti aga 1905.—1907. aasta revolutsioon — kõik need tegurid sundisid mõisnikke oma seniseid sotsiaalseid vaateid reviderima, et vaigistada rahvuskodanluse opositsiooni ja sondeerida pinda võimalikuks ühistegevuseks revolutsioonilise leeri vastu. Samas hoi-dis balti aadel kiivalt kinni oma seisuslikest privileegidest ja kavandas reforme poolikult, kooskõlas kapitalismi arengu preisi teega. Seetõttu jäid aadli ja rahvuskodanluse vahekorrad endiselt teravaks. Aadel kartis ka omavalitsuse unifikseerimist, kuigi talle polnud teadmata Vene semstvo seisuslik ja aadlit soosiv iseloom. Nähtavasti on põhjus aadli traditsioonilises kaitsetaktikas vastu seista igasugusele riigivõimu taotlusele Balti erikorda kärpida. Omapoolsete ettepanekutega loodeti valitsuse initsiatiivi paraliütsida. 1915. aasta kompromiss oli balti aadli järeleandmiste mak-simum.

⁸⁶ Lenin, V. I. Kaupmeeste arvestused. Teosed, 19. kd., lk. 39.

Tsaarivalitsus oli Baltimaade omavalitsusreformi küsimuses üpris keerulise dilemma ees: kas säilitada kehtiv korraldus või reformida, ja kui reformida, siis kas kehtiva Balti omavalitsuse või Vene semstvoseaduse alusel? Mõlemal juhul kaasnenuks reformiga rahvuskodanluse õiguste laiendamine, mis aga oli otse vastuolus tsarismi rahvuspoliitikaga, eriti pärast esimest Vene revolutsiooni. Valitsuse üldriiklik omavalitsuspoliitika ääremaadel juhendus suurelt osalt põhimõttest, et seal, kus pole võimalik reformi venestamise eesmärgil rakendada ega garanteerida vene aadlile juhtivat osa, pole reformil mõtet. Selline olukord valitses Baltimaadel. Oma klassiliitlase, baltisaksa mõisnikkonna huve kahjustada kohaliku rahvuskodanluse kasuks valitsus vaevalt soovis ja sõandas. Lisaks tegevdas 1890. aasta semstvo-vastureform omavalitsuses seisuslikku alget ja kaotas talurahvakuuria valitavuse. Selles mõttes oli kehtiv Balti omavalitsus isevalitsuse omavalitsuspoliitika üldprintsipiidega igati kooskõlas. Vene semstvoseaduse tähttäheleline ülekandmine Baltimaadele polnud agraarkorralduse eripära tõttu võimalik. Küll aga oli võimalik Balti omavalitsuse reformimisel üle võtta mõningaid Vene semstvokorralduse üldisi kodanlikke põhimõtteid. Aadli projektid ei leidnud valitsuses toetust ilmselt ka seetõttu, et neis võidi näha kahe mittevene elemendi — baltisaksa aadli ja rahvuskodanluse ohtlikku lähenemist. Tsarismi rahvuspoliitika seisukohalt oli kasulik hoida neid jõude omavahel tasakaalustavas opositsioonis. Et Balti omavalitsusreformi ei saadud venestamise instrumendina kasutada, siis ei osatud reformile anda poliitilist sisu. Seetõttu tegeles valitsus reformiga väga loiult. Ülevenemaaliste küsimuste prevaleerimise tõttu ei leidnud Balti rahvuskodanluse poliitilised nõudmised loodetud tähelepanu ka riigiduumades. Neil põhjusil jäidki eesti kodanluse omavalitsusambitsioonid rahuldamata.

*Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Ajaloos Instituut*

Toimetusse saabunud
11. IX 1979

T. КАРЬЯХЯРМ, С. КИВИМЯЭ

ВОПРОС О ЗЕМСКОМ САМОУПРАВЛЕНИИ В ОБЩЕСТВЕННОМ ДВИЖЕНИИ ЭСТОНИИ В ПЕРИОД БУРЖУАЗНО-ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ РЕВОЛЮЦИЙ

В статье рассматривается политика эстонской буржуазии, прибалтийско-немецкого дворянства и царского правительства в вопросе о земской реформе в эпоху империализма. Этот вопрос являлся одним из узловых в политической борьбе между национальной буржуазией и дворянством Прибалтики.

Эстонская буржуазия требовала от правительства реформы местного сословного самоуправления, которое целиком находилось в руках прибалтийско-немецкого дворянства (владельцев рыцарских имений), чтобы получить определенные политические права и добиться участия в ландтагах (высшем органе земского самоуправления в прибалтийских губерниях). До 1905 г. дворянство отклоняло это требование. В 1905 г. прибалтийские рыцарства представили правительству совместный проект реорганизации земского самоуправления, по которому допускалось участие национальной буржуазии (землевладельцев, арендаторов, домовладельцев, купцов, промышленников) в самоуправлении. Однако имущественно-цензовая избирательная система обеспечила бы преобладание блока помещиков и немецкой торгово-промышленной буржуазии в органах самоуправления, поэтому такой проект для национальной буржуазии оказался неприемлемым. Эстонская буржуазия требовала демократизации местного самоуправления на основе всеобщего избирательного права, а также присоединения эстонской части Лифляндской губернии к Эстляндии, предоставления Эстонии ограниченной автономии и др.

В 1907 г. особое совещание при временном прибалтийском генерал-губернаторе приняло составленный дворянством проект земской реформы, который обеспечивал ему

руководящую роль в обновленном самоуправлении. Но этот проект не получил поддержки со стороны правительства.

В 1915 г. было достигнуто соглашение между эстляндским рыцарством и лидерами эстонской буржуазии, согласно которому к участию в самоуправлении допускалось привлечение буржуазии на равных правах с дворянством. Многочисленный слой безземельных крестьян совсем был лишен представительства. Данное соглашение осталось без последствий.

В 1916 г. депутаты национальной буржуазии Прибалтики представили в IV Государственную думу законопроект о введении земских учреждений в Прибалтийском крае, который затем был направлен на рассмотрение в комиссию думы. Однако решение по нему тоже не было принято.

В ноябре 1916 г. Совет Министров поручил Министерству внутренних дел разработать проект земской реформы в Прибалтике. Февральская революция прервала эту работу. Таким образом, царское правительство так и не провело земской реформы в Прибалтике.

*Институт истории
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
11/IX 1979

T. KARJAHARM, S. KIVIMÄE

DIE FRAGE DER LANDSCHAFTSSELBSTVERWALTUNG IN DER SOZIALPOLITISCHEN BEWEGUNG IN ESTLAND ZUR ZEIT DER BÜRGERLICH- DEMOKRATISCHEN REVOLUTIONEN

Im Artikel wird die Politik der estnischen Bourgeoisie, des deutschbaltischen Adels und der zaristischen Regierung hinsichtlich der Reform der Landschaftsselbstverwaltung in der Periode des Imperialismus behandelt, was eine der Knotenfragen im politischen Kampf zwischen der Nationalbourgeoisie und dem deutschbaltischen Adel gewesen war.

Die estnische Bourgeoisie forderte von der Regierung Reformen der lokalen Selbstverwaltung, die sich vollkommen in den Händen des deutschbaltischen Adels, der Rittergutsbesitzer befand. Die estnische Bourgeoisie verfolgte auf diese Weise das Ziel, bestimmte politische Rechte zu gewinnen und Vertreter zu den Landtagen, den ständischen Landschaftsselbstverwaltungsorganen in den Baltischen Gouvernements zu senden. Bis 1905 wurde diese Forderung vom Adel abgelehnt. Im Jahre 1905 haben die Ritterschaften ein gemeinsames Projekt über die Reorganisierung der Landschaftsselbstverwaltung der Regierung vorgelegt. Dieses Projekt berücksichtigte die Teilnahme der estnischen und lettischen Bourgeoisie (der Grundbesitzer, Pächter, Hausbesitzer, Industriellen, Kaufleute) an der Selbstverwaltung. Für sie jedoch war solch ein Entwurf unannehmbar, denn das bestehende Vermögenszensuswahlssystem hätte sowieso das Vorherrschen des Blockes der Gutsbesitzer mit der deutschen handelsindustriellen Bourgeoisie in der Selbstverwaltung gesichert. Die estnische Bourgeoisie bestand auf der Demokratisierung der lokalen Selbstverwaltung auf Grund des allgemeinen Wahlrechtes; sie beanspruchte die Angliederung des estnischen Teils des Livländischen Gouvernements an das Estländische Gouvernment, eine gewisse Autonomie für Estland usw.

Die Besondere Beratung beim provisorischen baltischen Generalgouverneur hat 1907 den vom Adel abgefaßten Entwurf einer Landschaftsverwaltungsreform angenommen. Laut diesem Entwurf, der aber seitens der Regierung keine Unterstützung fand, sollte in der reorganisierten Selbstverwaltung die führende Rolle auch weiterhin dem Adel gesichert werden.

1915 gelangte die estländische Ritterschaft mit den Führern der estnischen Bourgeoisie zu einem Übereinkommen, daß die Bourgeoisie zur Teilnahme an der Selbstverwaltung gleichberechtigt mit dem Adel zugelassen werde. Der zahlreichen Schicht der bodenlosen Landbevölkerung wurde aber jegliche Vertretung entzogen. Auch dieses Übereinkommen ist nie in Kraft getreten.

1916 haben die estnischen und lettischen Abgeordneten in der IV. Reichsduma ein Gesetzprojekt vorgelegt, in dem es sich um die gesetzgebenden Voraussetzungen zur Stiftung von Landschaftsbehörden in den Baltischen Gouvernements handelte. Das Projekt wurde der Dumakommission eingebracht, die aber keinen Beschluß zu dieser Frage faßte.

Im November 1916 beauftragte der Ministerrat das Innenministerium mit der Ausarbeitung eines Projekts der Semstwo-Reform in den Baltischen Gouvernements. Die Vorbereitungen dieses Projekts wurden durch die Februarrevolution unterbrochen.

*Institut für Geschichtsforschung
der Akademie der Wissenschaften der Estrischen SSR*

Eingegangen
am 11. Sept. 1979